

fogalmazott hipotézist ellenőrzi le kérdőív segítségével. A kiértékelés során bebizonyosodik, hogy a hipotézis megállja a helyét: a bibliai történetek képesek oldani a gyermekkori szorongást. A szerző pedig arra biztatja az olvasókat, hogy próbálják ki e módszert: keressék meg a megfelelő bibliai történeteket különböző szorongástípusok és szorongásformák oldására.

A szerző végkövetkeztetése az, hogy a szorongásos zavarok kezelésének sosem lehet csupán egyetlen módja. A történetmondás – ezen belül speciá-

lisan a bibliai történet – a belső képalakítás mobilizálása által oldhatja a gyermekkori szorongást.

Somfalvi Edit olvasmányos, közérthető stílusban írt könyve praktikus útmutató kíván lenni a szülők és nevelők számára, hogy felismerjenek néhány lehetséges rámutató jelet, vagy éppen megnyugvást leljenek egy-egy gyermekkori szorongásból adódó problémára.

Örömmel javaslom a könyvet az oktatóknak, a lelkészeknek, a vallástanároknak és szülőknek is.

Lukács Olga

Nico ter Linden: *Az a hír járja... I. A Tóra.*

Ford. Antal Árpád. Exit Kiadó, Kolozsvár 2017,

ISBN 978-973-7803-60-3,

261 old.

A bibliai tartalmak közvetítése még a kommunikációs csatornák kínálta lehetőségek rohamos növekedése ellenére is egyre nagyobb gondot jelent, és egyre nagyobb körültekintést kíván. Elrettentő példaként szokták emlegetni azokat németországi bibliakiadásokat, illetve parafrázisokat, amelyek a szöveget a célcsoport kulturális közegére alkalmazzák, azoknak nyelvi regiszteréhez szabva mesélik újra a Szentírás történeteit. Ilyen például a focista Biblia (*Fußball-Bibel*, Gerth Medien, 2016), amely a sportvilág kiemelkedő alakjainak bizonyágtételeivel és lendületes nyelvezetű fordítással próbálja meg közel hozni a foci iránt érdeklődők számára az evangéliumot. Még több kritika érte a *Volxbibel* (Volxbibel-Verlag 2005) címet viselő Bibliát, amely fiatalokat céloz meg, és sok helyen argót, zszongot

használ fordításában. Például: „Ti olyanok vagytok, mint a frigó a világ számára, nélkületek minden jó megromlana. Ha ez a frigó nem működik többé, ócskavassá lesz, és el kell porladnia.” („Ihr seid wie Kühlschränke für diese Welt, ohne euch würde alles Gute vergammeln. Wenn dieser Kühlschrank aber nicht mehr funktioniert, gehört er auf den Schrott, wo er verrotten soll.“ Mt 5,13)

Az ilyen és hasonló próbálkozásokat sokszor elhamarkodottan félreteszük, és szakutcának tartjuk anélkül, hogy észrevennénk a mögötte megbúvó komoly szándékot, amely nem helyettesíteni akarja a „standard” fordításokat, hanem éppen kedvet akar csinálni hozzájuk, miközben már nagyon sok mindent közvetít azoknak tartalmából. A cél a Biblia világát és tanítását egy lépéssel közelebb vinni a ma emberéhez, hogy az majd maga induljon el az ige útján, a Krisztushoz vezető úton. Nico ter Linden könyve szintén ilyen próbálkozás: megkísérli mai nyelvezettel újra elmondani a Biblia történeteit. Ennek első része a *Tóra*, amely Mózes öt könyvének elbeszéléseit mondja el úgy, hogy magyarázó epizódokkal bővíti ki azokat, elhagyja a nehezkesebb részeket, és mindezt izgalmas stílusban és közvetlenséggel adja elő. Tehát nem bibliafordítással állunk szemben, hanem egy bibliaparafrázissal, amely a Biblia szellemiségét kívánja közvetíteni, és eközben annak újszerű elbeszélésére vállalkozik.

Mindez nem újkeletű műfaj. A teológiai és vallástörténeti szakirodalomban Vermes Géza nyomán honosított meg az „újraírt Biblia” (rewritten Bible) fogalma, amelyet kicsit más

kontextusban parabiblikus szövegnek is neveznek. (A kutatástörténethez ld. röviden: Machiela, D. A.: *The Dead Sea Genesis Apokryphon*. Brill, Leiden–Boston 2009, 2–20.) E két megnevezésen olyan ókori szövegeket értünk, amelyek bibliai könyvek elbeszéléseit használják fel, ám nem szó szerint mondják el azoknak történeteit, hanem elhagynak valamit belőlük, illetve kiegészítik őket, és önálló magyarázatokat fűznek az eredeti szöveghez. Nagyfokú tisztelet érzékelhető a feldolgozott szöveg iránt, ám a hagyomány részeként átalakítják, saját szempontok szerint parafrázálják őket. Ide tartozik például a Genesis Apokryphon, a Jubileumok könyve, amelyek az 1Móz bizonyos történeteit dolgozzák fel, de a bibliai Krónikák könyve is ide sorolható, mint amely a Sámuel és Királyok könyvének elbeszéléseinek „újraírt” verzióját tartalmazza. A bibliai témák felhasználásakor a szerzők koruk valóságát figyelembe véve szelektálnak a rendelkezésre álló anyagból, és mondanivalójuknak megfelelően alakítják a régi hagyományok új verzióját. Ez ókori jelenség, ám valami ehhez hasonlóval találkozunk Nico ter Linden könyve is, aki a jobb megértés végett sok helyen kiegészítő epizódokat fűz a történetek közé, és ezek által próbálja megválaszolni az olvasóban felmerülő kérdéseket a történetekkel kapcsolatban.

Azzal a céllal, hogy minél közelebb maradjon a Héber Biblia világához, ezt gyakran rabbinikus történetek anekdotáival igyekszik elérni, amelyek nagyon jól illeszkednek az elbeszélte események világába, és a történeteket közelebb hozzák az olvasóhoz. Amikor például a

teremtéstörténeteket mutatja be, azt a napjainkban sokféle szempontból boncolgatott kérdést tárgyalja, hogy mi volt a világ keletkezése előtt, mi történt azelőtt, hogy minden történés elkezdődött volna? A szerző itt egy rabbinikus magyarázatot tár az olvasó elé. A Héber Biblia a **ב** előjáró szóval kezdődik, amelynek jelentése „-ban”, „-ben”, (1Móz 1,1: Kezdetben – פְּרֵאשִׁית). Alakját tekintve ez a **ב** csak egy irányba, balra nyitott, amerre az írás is fut. Ez a **ב** határolja az emberi belátás és vizsgálódás hatókörét. A kezdet elé nem tudunk látni.

A könyv a fenti módszerrel a világ teremtésétől Mózes haláláig meséli el az eseményeket. Eközben nemcsak új fordulatokat illeszt a bibliai elbeszélések sorába, hanem az exegézis sokféle felismerését is beépíti a narratíva folyamába. Az 1Móz 1–2-ben olvasható két teremtéstörténetre és azok műfajára egy elképzelt helyzetet ad az olvasó elé. A fogság korában – áldozatok híján – a pap tanítani kezd, és egy költeményt mond a teremtésről. Ez az értelmetlannak tűnő keret három sarkalatos felismerést közöl az 1Móz 1-gyel kapcsolatban. Az írásba foglalás ideje a fogság kora, a szerző egy papi személy, aki itt nem egy teremtésbeszámolót, hanem egy költeményt, kvázi verset mond el, amelynek elemeit ennek megfelelően kell értelmezni.

A kutatásban konszenzusnak számít, hogy az 1Móz 2,4-ben egy másik teremtéstörténet kezdődik. Ezt az úgynevezett jahvista szerző munkájának szokás tulajdonítani (ma már inkább a nem túl beszédes és körülményes, de szakmai szempontból helytálló „nem papi szerző” megnevezést használják),

akinek szövege régebbi, mint az 1Móz „papjái”. Ezzel kapcsolatosan ezt írja: „Tehát most jön még egy teremtéstörténet. Nem babiloni *stílusban* a napról, holdról és csillagokról, hanem közvetlenebb és földhöz közelebb *stílusban*.” (17–18. old.) Ezzel az átvezetővel érzékelteti a szerzői és teológiai különbségeket a két teremtéstörténet között.

A kortörténeti sajátosságokat is csak ott és úgy említi meg a könyv, ahol az feltétlenül szükséges az értelmezéshez. Az Ábrahám- és Izsák-ciklusok többször is említik a filiszteusokat (1Móz 20; 26). Nico ter Linden arra hívja fel a figyelmet a történetek feldolgozása során, hogy a „patriárkák korában”, azaz a Biblia saját kronológiáját összehangolva modern időszámításunkkal, a Kr. e. 2. évezred első felében filiszteusok még nem éltek a síropalesztin térségben (105. old.), mert ők csupán a Kr. e. 12. századtól kezdve vándorolnak be a területre. Mégis miért beszélnek ezek a történetek nagyon hasonló módon Abimelekről, a filiszteusok állítólagos királyáról mind Ábrahám mind Izsák esetében? Mert „*L’histoire se repete*, mindig ugyanaz a régi sláger: az áldottat irigyelik, és az irigyeltet gyűlölik. Ez így megy nemzedékről nemzedékre. A kutak miatt mindig háborúztak. Vizeskutak, olajkutak, filiszteusok, palesztinok, nincs új a nap alatt. [...] Tehát nem az ekkor és ekkor történeteket mondja el, hanem egy örök érvényű igazságot.” (105. old.)

A fenti idézet azt is mutatja, milyen könnyedén vezet át a szerző a szöveg világából napjaink gondolataiba, és mindent anélkül teszi, hogy az mesterkéltnek hatna, vagy körülményes előkészítést venne igénybe. De nemcsak a ma

kérdéseire tér rá szívesen a szerző, hanem az újszövetségi párhuzamokra is. A 2Móz 33-at úgy értelmezi, hogy még Mózes sem láthatta meg Isten dicsőségét, ő is „csak hátulról, amikor már elment, mondhatja: Ezen a helyen volt Isten.” (237. old.) Mindez addig tartott, míg János evangélista elmondhatta a maga bizonyágtételét a köztünk sátorozó Istenfiúról: *Mi láttuk az ő dicsőségét* (Jn 1,14). De Lót feleségének hátratekintésében is ennek a jézusi tanításnak előképét fedezi fel: *Valaki az eke szarvára veti kezét, és hátra tekint, nem alkalmas az Isten országára* (Lk 9,62). Természetesen ezek a kapcsolatok sokszor a szubjektív asszociáción, mintsem a szövegek között kimutatható intertextuális kapcsolaton alapulnak, azonban arra mindenképpen felhívják a figyelmet, hogy az Ó- és Újszövetség mennyire egy szellemiségben gyökerezik, és egy egységet alkot.

A könyv nemcsak az újszövetségi kapcsolópontokra hívja fel a figyelmet, hanem nagyon sok, az eredeti szövegen alapuló megfigyeléssel emel ki szójátékokat, inklúziókat, áthallásokat, amelyek hálózatot képeznek a bibliai könyveken belül. Ezeket nagyon nehéz fordításban visszaadni, de egy parafrázis elég teret enged ezek kifejtésére. Például a héber szövegben Ábrahám azért ment le Egyiptomba, mert „*terhes lett az éhség az országban*” (1Móz 12,10: *בְּיָבוֹשׁוֹת הָאָרֶץ*). A történet szerint onnan szintén *megterhelve* jött fel, itt azonban ugyanaz az *כבד* ige-gyök már az állatok, az arany és az ezüst bőségét fejezi ki (1Móz 13,2: *וְאֲבָרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֵה בְּכֶסֶף וּבַזָּהָב*). Ezzel kapcsolatban a következőket ol-

vashatjuk: Ábrám „elhagyta az ígéret földjét az éhínség *terhe* miatt, most *jószággal, ezüsttel és arannyal megterhelve* tér vissza.” (51. old.)

Nico ter Linden másféle mondani-valót rendel az istennevek magyarázatához. JHVH nevét a „lenni” gyökből, míg Baálét a „birtokolni” igéből vezeti le (55. old.). Mindebben a napjaink kétféle létformáját véli feledezni, a birtoklást, amely a javak felhalmozására és megtartására összpontosít, és a felszabadult élet lehetőségét. Számára ezt jeleníti meg Isten vagy Baál szolgálata: a felszabadult lét vagy a birtoklás téveszméjétől vezérelt élet közti választás lehetőségét. Ennek hátterében minden bizonnyal olyan pszichológiai, illetve filozófiai modellek állnak, mint például Erich Fromm: *Haben oder Sein* (Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, München 2017) című műve, amely korunk társadalmainak birtoklásra és javak felhalmozására irányuló létmódját és annak káros hatásait vizsgálja és írja le. Ezzel olyan aktualizálását adja az Ószövetség Baál elleni polémiájának, amely minden bizonnyal nagyon ötletes és elgondolkodtató. Mindazonáltal Baál nevének a „birtokolni” igéből történő levezetése nyelvészeti szempontból egy kissé csúsztatás. A héber *בעל* gyök igei előfordulásainak túlnyomó részében a „házasságot kötni” jelentés dominál, és valóban vannak olyan igehekelyek (ld. pl. Ézs 26,13; vö. Gesenius, W: *Hebräisches und Aramäisches Wörterbuch über das Alte Testament*. Springer Verlag, Berlin–Heidelberg 2013, 161.), ahol az ige jelentését a „birtokolni” kifejezéssel is vissza lehetne adni, ám itt is inkább a gyök másik nagyon elterjedt és a Baál ne-

vében is visszaköszönő „uralkodni”, „úrnak lenni” jelentés képezi a szemantika alapját. A „birtokolni” jelentés sokkal inkább az „uralkodás” képzetéből származik, és semmi esetre sem a gyök alapjelentése. (A בעל gyök sémi nyelvekben való előfordulásához ld. Gesenius, W: *i. m.* 161., illetve Halayqa, I.: *A Comparative Lexicon of Ugaritic and Canaanite*. AOAT 340. Ugarit Verlag. Münster 2008, 251–252.)

Nico ter Linden számára természetesen az istennevek magyarázata nem nyelvészeti kérdés, hanem sokkal inkább önálló aktualizáció, amelyek serkentik a gondolkodást. Ugyanilyen erőltetettnek hat a Melkicédek-epizód magyarázata (1Móz 14), ahol Sáleem (jelentése: „békesség”) királya kenyérral (לֶחֶם) jön Ábrahám elé, míg a többi kánaáni király hadat visel egymással (עָשׂוּ מְלַחְמָה). Itt nemcsak a béke és a háború ellentétét látja a szerző, hanem szintén összecsengést vél felfedezni a hasonló hangzású szavak között (56–57. old.). Hasonló példák sorát még lehetne folytatni.

A fenti észrevételek természetesen részletkérdések, hiszen a szerző célja nem a tudományos eredmények közvetítése, hanem a Biblia tartalmának átadása. A nagy összefüggésekben a könyv a messiási és a nem messiási életet kívánja szembeállítani egymással. Káin és Ábel, Ábrahám és Lót, Jákób és Ézsau, József és testvérei, Mózes és a fáraó stb. antagonisztikus szembehelyezésével Nico ter Linden az Isten közelében folytatott élet és az attól eltávolodó magatartás sokféle mintázatait rajzolja fel. Ez az a piros fonál, amely végigfut a Tóra lapjain, és amely összefűzi a sokféle történetet. Aki Is-

tennel jár, bár sokféle viszontagságos helyzetbe kerül, Istennel ki is kerül onnan, míg a többiek Isten nélkül vesznek el nyomorúságos körülmények között. Mindez olyan örök igazság, amely csak formát ölt ezekben a történetekben. Az exodus az az összabradulás-élmény (176. old.), amely mindenkivel megtörténhet, és a végén mindenki úgy dicsérheti Istent, mint Mirjám.

A könyv úgy meséli el a szövegeket, hogy mindig utat nyit az olvasó számára, hogy az behelyezhesse magát a szereplők helyzetébe, megértse döntéseiket, mi több, saját hasonló döntéseire is tudjon reflektálni az olvasottak alapján. Ez a könyv egyik kétségtelenül erős oldala.

A Tórában viszont nemcsak történetek vannak, hanem nagyon sok törvényszöveg is. A műfaji sokszínűséget azonban nagyon nehéz visszaadni, és mindez Nico ter Lindennek sem sikerül maradéktalanul. Elég csak a könyv tartalomjegyzékére tekintenünk. Bár a Tóra a 2Móz második felétől kezdve túlnyomórészt törvényeket és előírásokat tartalmaz itt-ott egy-egy olyan történet beiktatásával, amely összefogja és keretezi a jogi és rituális korpuszokat, a könyv 261 oldalából a 205. oldalon a szerző még az Amálek elleni csata elbeszélését, azaz a 2Móz 17 bemutatását kezdi meg. Így a hátralévő részekre, azaz három és fél könyvre, bő 50 oldal jut. Mondanunk sem kell, ez bizonyos hangsúlyokat kölcsönöz az összkompozíciónak. A szerző témák szerint próbálja összefogni a törvényszövegeket. A szövetség áll a középpontban, majd aztán mint annak feltételeit és elvárásait adja elő a rituális és jogi előírásokat, az Istennel

való találkozás helyét, a szent sátor személyzetét és annak kötelességeit. Mindezek felvázolása után ismét a történeté lesz a főszerep, amely a 4Móz-ben leírt lázongások után a kékem híradásával és Mózes halálával zárja le az elbeszélést.

A narratív és törvényszövegek aránya gyakorlati szempontból érthető, de korántsem magától értetődő. Terjedelmi szempontból Mózes öt könyvében az előírások legalább akkora teret kapnak, ha nem nagyobb, mint az elbeszélések. Mi is a Tóra? Nico ter Linden könyve alapján történetgyűjtemény, amely némi „más” anyagot is tartalmaz. Azonban az ellenkezőjét is ugyanilyen szilárd alapokra helyezve lehetne bizonyítani, vagyis azt, hogy a Tóra törvénygyűjtemény egy hosszabb történeti felvezetővel. Ha az újszövetségi idézettség alapján akarjuk „rangsorolni” a Tóra könyveit, és fellapozzuk például a Nestle–Aland 27. kiadásának jegyzékében található ószövetségi hivatkozások listáját, azt láthatjuk, hogy bár az 1Móz valóban rendkívül sokat idézett könyv, nagyságrendileg a Tóra-idézetek kevesebb mint fele innen származik, a nagyobb rész mégis az 2–5Móz korpuszból kerül ki.

Mindezt a könyv irodalmi stílusa, mélyenszántó gondolatvezetése, építő jellege teljesen ellensúlyozza. A könyv talán legnagyobb erőssége a modern hang. A bevezető oldalakon pár mondatban érinti a Biblia ihlettségének kérdését, azaz hogy miként beszélt Isten egykor, és hogyan szól ma. Ezzel kapcsolatban a szerző erős kijelentéseket tesz: „Istent soha senki nem látta és nem is beszélt vele.” (11. old.) Mindaz, amit olvasunk, fantázia, em-

berek kivetítései Istennel kapcsolatban. Hát akkor miért mégis forgatnunk a Szentírást? Mert „Izrael tapasztalata szerint földi emberek néha felfoghatnak valamilyen mennyei villanást, és ők ezekből az istenélményekből elbeszéléseket faragnak. Természetesen Isten merőben más, mint ahogy ők elképzelték. Mindazonáltal szívük szerint bíznak abban, hogy amikor majd a függöny másik oldalán szemtől szembe fogják látni, kiderül, hogy azok a gondolataik, álmaik és fantáziáik közel jártak-e az igazsághoz?” (12. old.) Ezzel a felfogással minden bizonnyal sokan vitáznának, mégis el kell ismerünk a könyv szerzőjének bátorságát, hogy mer állást foglalni ilyen kérdésekben is, és azt olyan közérthetően és világosan teszi, amellyel olvasás közben párbeszédbe lehet kerülni, vagy akár vitázni is lehet vele.

A kötet nem kerüli meg a nehéz kérdéseket, hanem sokszor éppen olyan kérdéseket tesz fel, amelyek bibliaórán is felmerülnek a gyülekezetben. Miért tekintett Isten Ábel áldozatára, és miért nem tekintett a Káinéra? Mit jelent a hét nap a teremtéstörténetben? Miért kell kiirtani a kánaáni népeket? A könyv mind megadja a maga választ ezekre a kérdésekre. Tanít és provokál, elbeszél és megszólalásra készít, állít dolgokat és állásfoglalásra készít. Kívánható-e több egy könyvtől, minthogy mindezt tegye olvasójával? Nico ter Linden könyve izgalmas olvasmány, és méltán várhatjuk a következő kötetek elbeszéléseit, hogy ez a „rewritten Bible” sokakat megszólítson, s hogy aztán eljussunk az írott ígétől a testté lett Ige közelségébe.

Kató Szabolcs Ferencz